

EUCPN rīkkopu sērija

Nr. 16

Ar narkotikām saistītas noziedzības novēršana

Efektīva uzvedības mainīšana

Kopsavilkums

Somijas prezidentūras laikā 2019. gada otrajā pusē Eiropas Noziedzības novēršanas tīkls (EUCPN) pievērsās ar narkotikām saistītai noziedzībai un kaitējumam, ko izraisa narkotisko vielu lietošana jauniešu vidū, aicinot izstrādāt pierādījumos balstītas pieejas. Šī rīkkopa ir sagatavota kā atbilde šim aicinājumam. Mēs atbalstām šīs jomas speciālistus, uzsverot nepieciešamību izprast problēmas būtību un attiecīgi rīkoties.

Ar narkotikām saistīta noziedzība ir kompleksa parādība. Pētījumi liecina, ka saikne starp narkotisko vielu lietošanu un noziedzību nav visos gadījumos vienāda un ar laiku mainās. Strādājot ar šo ļoti dinamisko un komplekso saikni, ir būtiski izprast, **ar ko mums ir darišana**. Diemžēl šis jautājums bieži tiek politizēts, kā rezultātā, “rīkojoties bez zināšanām”, ir radīti dažnedažādi pasākumi. Mērķis vienmēr ir apsveicams, taču šādā veidā var tikt nepareizi novirzīti vai neatbilstoši izmantoti jau tā ierobežotie resursi vai sliktākajā gadījumā — saasināta problēma.

Narkotisko vielu lietošana un noziedzība ir savstarpēji saistītas, taču šī saikne dažādās mērķa grupās ir atšķirīga. Ir nepieciešamas pielāgotas pieejas, pieskaņojot tās attiecīgās grupas specifikai. Ja mērķa grupā pagaidām vēl nav novērojama problemātiska uzvedība, tad ir iespējams pievērsties dažiem vispārīgajiem faktoriem, kas veicina narkotisko vielu lietošanu un noziedzību. Problēmas mācībās vai ģimenes uzturēšanā ir šādu riska faktoru piemēri. Ja

mērķa grupai narkotisko vielu lietošana rada kaitējumu un tās dēļ tiek izdarīti noziegumi, piemēram, lai uzturētu šādu uzvedību, tad pieeja ir attiecīgi jāmaina.

Jautājumu vēl vairāk sarežģī dinamiskie noziedzības un narkotisko vielu lietošanas ceļi. Visiem narkotisko vielu lietotājiem neizveidojas ar narkotisko vielu lietošanu saistīti traucējumi vai sociālais kaitējums. Tas pats attiecas arī uz kriminalitāti. Lai arī pusaudžu gados pārkāpumu skaits ir liels, vairums cilvēku no šīs uzvedības “izaug”. Izprotot to, kā šī attīstība veidojas un kāda ir faktoru savstarpējā mijiedarbība, ir iespējams izmainīt procesa gaitu.

Līdz ar to ir būtiski svarīgi izvērtēt mērķa grupas vajadzības. Zelta likums: jo detalizētāka izpratne, jo pārdomātāka un mērķtiecīgāka rīcība un efektīvāks iznākums. Valsts (un starptautiska) mēroga dati var būt par pamatu rīcībai, taču problēmas izprašanas stūrakmens ir vietējā mēroga dati. Jautājums ir jāaplūko no dažādiem skatpunktiem. Paļaujoties tikai uz policijas datiem, tiek iegūts vienpusējs problēmas skatījums un attiecīgi izstrādātais risinājums var nebūt piemērots visai kopienai. Vienlaikus nedrīkst arī aizmirst mērķa grupas attīstības posmu. Desmitgadnieki nav tas pats, kas sešpadsmitgadnieki, un viņu uzvedību virzošie faktori, protams, mainīsies. Otrajā vecumgrupā liela nozīme ir jauniešu savstarpējam spiedienam.

Pieturoties pie idejas, ka dažādām problēmām ir nepieciešamas dažādas pieejas, mēs piedāvājam vairākas iespējas, no kurām izvēlēties. Ar narkotikām saistītas noziedzības novēršanai nepastāv viens gatavs risinājums. Kad problēma ir kārtīgi izprasta, var **attiecīgi rīkoties**. Identificētajām vajadzībām un problēmām atbilstošu pasākumu piemeklēšanai ir izšķiroša nozīme mērķa sasniegšanā. Ja mērķis ir **novērst problemātisku uzvedību jauniešu vidū**, to var sasniegt ar vairākām pārbaudīti efektīvām pieejām. Piemēram, pozitīvi ietekmējot procesus ģimenē, ir iespējams veicināt veselīgu un drošu uzvedību tagad un arī turpmāk dzīvē. Vairākas no šīm efektīvajām pieejām ir pieejamas Xchange prevencijas reģistrā,¹ kas ir tiešaistes datubāze pierādījumos balstītu preventīvo pasākumu apkopošanai.

Liela daļa no pasākumiem šajā jomā ir vērsti uz informācijas sniegšanu par problemātisku uzvedību. Tiek pieņemts, ka, esot informēti par savas uzvedības potenciālo kaitīgumu un bīstamību, jaunieši izdarīs pareizo izvēli. Lai arī šādam pieņēmumam ir zināma vērtība, pētījumi neliecina, ka zināšanu trūkums būtu riska faktors. Tā kā šādas pieejas nav vērstas uz būtiskiem faktoriem, tās nesasniedz mērķi. Padomājiet: mēs visi zinām, ka ātrās uzkodas ir neveselīgas, taču mēs tās tāpat turpinām ēst.

Vēl lielākas raizes sagādā fakts, ka šāda veida pieejas var vēl vairāk pasliktināt situāciju. Jaunieši var izjust vienaudžu spiedienu īstenot tieši tādu uzvedību, kādu cenšamies novērst, jo visbiežāk izmantotais pamatojums ir “visi tā dara”. Turklāt citi var izvēlēties pieņemt šo risku, pilnībā apzinoties izrietošās sekas.

Iebiedēšanas taktikas izmantošana šo jautājumu nerisina, bet gan rada tieši pretēju efektu. Grafiskiem attēliem vai lomu spēlēm ar mērķi šokēt, lai motivētu indivīdus rīkoties pareizi, nav pierādītas efektivitātes, un šāda pieeja tikai no ētiskā viedokļa vien ir apšaubāma. Bēdīgi slavens šīs pieejas piemērs ir *Scared Straight* (“Iebiedēšana pareizā rīcībā”) programma, kuras ietvaros augsta riska jaunieši viesojas pie pieaugušiem cietumniekiem. Programmas ideja ir, ka, redzot situāciju paša acīm, jaunieši turpmāk atturēsies no likumpārkāpumiem. Diemžēl šāda veida domāšana aizvien vēl valda ES par spīti plašiem izvērtējumiem, kas apliecina, ka šāda veida pieeja rada vairāk ļaunuma nekā labuma.

Ja mērķa grupa jau cieš no narkotisko vielu lietošanas radīta kaitējuma un ar narkotikām saistītas noziedzības, var būt nepieciešams īstenot netradicionālas preventīvās pieejas. Viena no šādām pieejām ir **kaitējuma mazināšana** ar mērķi samazināt lietotāju piedzīvoto kaitējumu. Līdztekus lietotāja veselības pasargāšanai, kaitējuma mazināšanas programmas var arī palīdzēt mazināt ar narkotikām saistītu noziedzību un/vai nedrošības sajūtu apkaimē. Piemēram, narkotiku lietošanai ierādītas telpas var mazināt kaitējumu kopienas līmenī, jo tādējādi tiek samazināts narkotiku atkritumu daudzums ielās un sabiedriskā miera traucēšana.

Recidīvisma novēršana ir vēl viena pieeja, un tā ir vērsta uz cilvēkiem, kas ir pieredzējuši ar narkotiku lietošanu saistītu kaitējumu un tā dēļ ir izdarījuši likumpārkāpumus. Šajā gadījumā mērķis ir novērst atkārtotu pārkāpumu izdarīšanu un/vai ārstēt šos cilvēkus. Šeit efektīvs piemērs ir terapijas kopienas. Ir pārbaudīts, ka cietumos šāda pieeja palīdz novērst atkārtotu nonākšanu ieslodzījumā, noziedzīgu darbību un atkārtotus pārkāpumus.

Protams, visām problēmām nav pieejams izmēģināts un pārbaudīts risinājums. Pierādījumu trūkuma gadījumā būtu jāizmanto piesardzīga pieeja. Kā minimums pieejai ir jābūt vismaz teorētiski pamatotai. Tomēr būtībā ir **jāizvērtē ikviens pasākums** neatkarīgi no tā iepriekš uzrādītajiem rezultātiem. Jāmainās ir uzvedībai. Informētības veicināšanas pasākumi, ja tie tiek izvērtēti, bieži ir vērsti uz zināšanu nodošanu: “Vai ziņa ir iegaumēta?” Tas ir tikai pirmais solis. Svarīgākais jautājums ir tas, vai mērķa grupa pasākuma īstenošanas rezultātā ir mainījusi savu uzvedību.

ⁱ http://www.emcdda.europa.eu/best-practice/xchange_en